

ПОДІЇ, ОГЛЯДИ, РЕЦЕНЗІЇ

Г. М. Сиваченко

доктор філологічних наук,
завідувач сектора компаративістики
Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка
Національної академії наук України

«ІЗ ХАОСУ ДУШІ СТВОРИТИ СВІТ»: БОЖЕСТВЕННА КОМЕДІЯ ЕЗРИ ПАУНДА¹

Аналізоване дослідження Олександра Гона центрується навколо новаторських та експериментальних художніх практик, актуалізованих в одному з фундаментальних текстів високого модернізму – «Піснях» (Cantos) Езри Паунда, робота над якими охоплює період з 1915 р. по 1969 р., коли надруковані останні «фрагменти» епосу. Показово, що того самого року в передмові до «Довідника до «Масок» Паунда» австралійський літературознавець К.К. Ратвен зауважив, що текстура Паундового поетичного доробку настільки ідіосинкратична, що ідеальним читачем «Пісень» може стати «не окрема особа, а колегія експертів з античності, романських мов, історії, економіки, англійської й американської літератури, сходознавства» [4, с. 1]. До цього переліку можна було б додати й теорію літератури, фольклористику, медієвістику, музикознавство, компаративістику – йдеться про масштаб і складність інтерпретаційних, естетичних і філософських завдань, які довелося вирішувати автору розвідки.

У контексті української паундіани варто відразу зауважити символічність виходу у світ рецензованої докторської монографії: вона надрукована практично одночасно з реконструйованим і доповненим двотомником «Вибраний Езра Павнд» [1], лівову частку якого становлять матеріали з архівів І. Костецького – перекладача, дослідника й популяризатора творів Е. Паунда, що їх зібрав і упорядкував М. Стех. До того ж вітчизняна літературознавча американістика поступово наближається до досягнення питомого специфічного жанрового різно-

виду модерністського письма – модерністської поеми, свідченням чого став успішний захист кандидатської дисертації А. Колісниченко «Міфопоетика творчості Гарта Крейна» (2017 р.). І якщо А. Колісниченко, зокрема, трактує образ мосту в однойменній поемі Г. Крейна як її головний топос і протагоніст, то «головним героєм» наукового пошуку О. Гона є власне топос епосу в деканонізованій ліро-епічній поемі Е. Паунда, своєрідний жанровий тревелог, відчитаний, зафіксований і прокоментований дослідником на величезному часовому відтинку від античності до модерну.

Актуальність дослідження можна визначити щонайменше двома критеріями. По-перше, комплексний аналіз поетичного корпусу Е. Паунда, його літературно-критичних рефлексій і епістолярної спадщини доказово засвідчив валідність наукової гіпотези дослідника, що найкоротший модерністський маніфест, сформульований Е. Паундом, – “Make it New” (творити по-новому) – імплікує різноманітні жанрові трансформації античного епосу й висвітлює діалогічну природу творчості митця. Текстотричний аналіз Паундового доробку в контексті мистецьких тенденцій початку ХХ ст. представляє письменника-експериментатора, який став фундатором та одним із архітекторів модерного й модерністського мислення. Окрім жанрологічних обертонів гасла «творити по-новому», які проаналізовані в стереофонічній матриці епічного обширу, у рецензованій монографії також удало відчитана деміургічна візія, оспівування «нового світу» як однієї з міфологем американського світобачення. По-друге, вперше запропонований О. Гоном засадничий метод дослідження поетикальних

¹ Рецензія на монографію: Гон О.М. Парадигматика ліричного й епічного в «Кантос» Езри Паунда : [монографія]. – Дніпро : Акцент ПП, 2017. – 428 с.

новацій Е. Паунда на ґрунті концепцій і критичного апарату, розробленого в рамках російської філологічної школи, виявився продуктивною та конструктивною інтерпретаційною стратегією. Ідеться, зокрема, про антифонне структурування ліро-епічних сюжетів, яке, за таксономією О. Веселовського, належить до амебейної специфіки поетичної мови. У розділах III–V монографії О. Гона послідовно, резонно й доказово продемонстровано, що простежені Ю. Тиняновим фабули поетичного протистояння двох співців і мотивування (про цей аспект ітиметься в побажаннях) амебейної побудови ліричних віршів, запропоноване В. Жирмунським, виявилися суголосним з естетичними принципами, які визначають особливості хронотопу модерного епосу, жанр яких автор назвав «епос, що містить історію».

Структурну специфіку «Пісень» визначено О. Гоном як у координатах жанрової належності до панорамних родів літератури, так і пафосом індивідуально-ліричного «квесту» за епічністю в умовах атомізованого, індивідуалістичного буржуазного суспільства поступової епохи. Логос, який виражає дорефлексивне, буколічне, золоте минуле архаїчного міфу, в поступовий час перетворюється на слово – віддзеркалення приватного, індивідуального, інтеріоризованого висловлювання. Саме слово, а не логос, сутнісно змальовує атомізований буржуазний соціум (с. 59).

У назві рецензії ми звертаємося до вірша Юрія Клена «Сковорода», який закінчується словами про «мандрівки дальні і безкраї ... / Щоб з хаосу душі створити світ» [2, с. 55]. Ця поетична думка вповні резюмує як визначальну інтерпретаційну оптику монографії О. Гона, так і методології, залучені до аналізу образної, стилістичної та структурної специфіки «Пісень» у широкому контексті модерністського письма. Кленовий «хаос душі» резонує зі заголовком першого підрозділу в першому розділі монографії «Зміст логоса втрачає слово»: рецепція жанру «Кантос» Е. Паунда, яка теж містить поклик на українського сучасника американського поета. Аргументація цієї частини викладена в компаративній площині незавершених монументальних літературних прецедентів неосинкретизму ХХ ст., які об'єднують «Попіл імперій» Ю. Клена з «Cantos». Способи деконструкції канонізованого жанру О. Гон пов'язує з феноменом «романізації» епосу, який окреслив М. Бахтін. Конфлікти й трагедії сучасності змальовано Ю. Кленом

у формі «колізії незавершеного теперішнього з легендарно-міфологічним абсолютним претерітумом і фольклорним дорефлексивним минулим» (с. 59). Варто додати, що поклики на Дантову «Divina Commedia», завдяки яким композиційний малюнок окремих «Пісень» нагадує топографію «Божественної комедії» (підрозділ 4.2), увиразнюють концептуальну співзвучність, висловлену в епістолярії Ю. Клена стосовно архітектоники поеми «Попіл імперій»: «Я тепер пишу поему, велику поему, свого роду «Божественну комедію», яка має охопити всю сучасність, починаючи перед першою світовою війною і кінчаючи теперішніми днями» [2, с. 19]. У «Піснях», як свідчить аналіз використання давньогрецьких периплів, плавання карфагенського мореплавця в епосі Е. Паунда вивершується протиставленням теперішнього й майбутнього, яке теж асоціюється з Дантовим «paradiso terrestre» (с. 275).

Компаративний аспект дослідження вдало поєднує методологічні засади інтертекстуального аналізу (І. Франко і Дж. Куллер), але особливий інтерес викликає порівняльний метод аналізу художніх творів, який представлений у монографії, зокрема, такими дослідниками, як І. Костецький, В. Жирмунський і Д. Наливайко. Наприклад, версифікаційні відмінності топосу Провансу в Е. Паунда та Ю. Клена розширено в підрозділі 4.4 до науково вагомих висновків про жанрологічну специфіку ведення діалогу з традицією українськими неокласиками, у творчості яких домінують сонетні строфічні малюнки. Натомість Е. Паунд надає перевагу рефреноцентричним середньовічним версифікаційним схемам. Незаперечним «відкриттям» О. Гона вважаємо жанрову атрибуцію вірша «Тиша» М. Рильського (збірка «Синя далечина»), який побудовано на каноні «ронделя Свінберна» (с. 292).

Для визначення філософських та естетичних критеріїв взаємозв'язку ліричного й епічного первнів у «Піснях» дослідник пропонує термін «версифікована історія», яка розвивається у формі «перехресного римування» минулого із сучасним, діалогічній матриці амебейних конструкцій і визначає новаторську архітектоніку модерного епосу. У такому модусі структурування поеми оприявнений дискретний хронологічно, але неперервний у континуумі історії та традиції діалог митців, причому жанрові експерименти Е. Паунда в царині ліричної поезії (античний асклепід, середньовічна іспан-

ська та прованська строфіка) прочитуються в дослідженні як спроба розширити культурний горизонт Америки, а також і в площині компаративістики. Розділ III, присвячений «версифікації» історії в поезії англо-американського модернізму, впевнено можна назвати новаторським літературознавчим дослідженням, адже О. Гон глибоко й фахово описав естетичні чинники модерністського епосу на підґрунті антитетичності телеологічно-сонетового й циклічно-ронделеподібного нарративів про історичний розвиток. Зокрема, у підрозділі 3.1 «Історія в поезії англо-американського модернізму» досліджені параметри інтертекстуального виміру поезій Ейтса, Еліота й Е. Паунда, відстежено відмінності в поетиці міфологізації на прикладі діалогу «Кантос» і «Чотирьох квітетів» із «Божественною комедією» Данте, з'ясована специфіка Паундової палімпсестової основи творення нарративу культурної історії в порівнянні з «паліндромною», метафізичною поетикою Еліота.

Ця частина логічно продовжує компаративну аргументацію підрозділу 2.5 «Соки трави: метаморфози В. Вітмена в поезії та прозі Е. Паунда». «Legende des siecles» Лесі Українки є рівновалентним версифікаційним конструктом, у якому сурядність текстури, побудована переважно на асиндетонах, виокремлює співрядність, співвіднесеність мікрокосмосу ліричного героя з різними часовими, культурологічними й історичними пластами, а констатування подібного рівночасного зв'язку набуває більшої ваги, аніж телеологічний нарратив про історичний розвиток. Образи Лесі Українки дають змогу краще зрозуміти хрестоматійне визначення Е. Паунда про те, що «всі епохи – одночасні». Подібний паратактичний історизм обох митців потрактовує історію з позиції апріорно заданої відносності, естетизації масок і відмови від домінантної ролі емпіризму. Діалог Е. Паунд – Леся Українка вписано також у культурологічний шар дослідження. Аналіз «модусів популяризації модерністського мистецтва» (підрозділ 2.3), який зосереджується на функції протегування мистецтва й науки аристократами, що їй Е. Паунд приписував непересічну соціальну функцію в структуруванні соціуму (с. 131), поглиблено прочитанням драми Лесі Українки «У пуці» як критику буржуазних культурних інститутів. Враження від компаративного зрізу завершено згадкою про підрозділ 2.2, у якому цікаво й інформативно висвітлена «донорська» функція французького красного пись-

менства у формуванні естетичних і стильових домінант імажизму. Генетико-контактні зв'язки зі французькою літературою сприяли докорінному оновленню жанрових категорій, пов'язаних з епічним родом літератури. Натомість зіставлення епосів Е. Паунда та Ю. Клена ґрунтується на позаконтактній взаємодії. Дискурсивний аналіз поем цих авторів сприяє рельєфному опису експериментальних поетикальних модальностей модерністського епосу, структура сюжету якого розгортається в символічному зіставленні пекельного актуального з едемичним минулим.

Концепт «едему» визначає один із лейтмотивів рецензованої монографії, який вивершується в розділ V, що ідентифікує «Кантос» як присутньо американський епос. Тектонічні розколини ХХ ст. з його науковим поступом, технологічними й соціальними революціями, колосальними катаклізмами, тоталітарними режимами і світовими війнами трагічно матеріалізувало авангардистську теургічну матрицю теоретизування та художньої практики, котрі наскрізь наповнені пристрасним прагненням до переоблаштування життя. Парадигмально-новаторський заклик Е. Паунда «творити по-новому» віддзеркалює саме таке утопічне мислення та настанову на сакралізацію майбутнього в питоми американській ідеологічній площині, маркованій пуританським етосом – едемичним міфом (с. 386). Генеза едемичних мотивів відстежена від міфопоетики В. Блейка, образи якої розвиваються на перетині двох осей координат – біблійного едемичного нарративу й інфернальної індустріалізованої сучасності. У четвертому розділі едемична міфопоетика яскраво простежена на прикладі образів священних звірів (підрозділ 4.3 «Бестіарій у творах Езри Паунда»).

У дослідженні жанрологічний експеримент Е. Паунда пропонується назвати «епос поступічної епохи». Аналіз інтертекстуального й палімпсестового зрівів його композиції свідчить про багатовимірну динаміку новаторства і традиції в етапному творі англійського поетичного модернізму, оскільки «Пісні» органічно функціонують у континуумі американського красного письменства. Жанрологічні трансформації таких присутньо американських нарративних форм, як ярн, ереміада, «middle passage», гомансе, набувають додаткових та актуалізованих смислів завдяки вторинній семантизації й перетворюються на маркери нових асоціативних значень і обертонів.

Природно, що монографія такого обсягу викликає певні побажання. По-перше, величезний масив персоналій і творів, згаданих у монографії, бажано систематизувати бодай в іменному покажчику. По-друге, в аналізі середньовічного жанру плачу (підрозділ 2.6 «Маски часу в ліриці Езри Паунда») не враховані засадничі рефлексії Гердера («Критичні ліси», 1769 р.) про поетичне мистецтво ламентативної (versus querimoniae), функції якого філософ простежив доволі вичерпно. По-третє, як згадувалося вище, категоріальний апарат дослідження варто було збагатити й концепцією «мотивування», адже вона відкрила можливість російським формалістам наблизитися до специфіки літературного твору з перспективи розгортання сюжету в романі та новелі. Так, В. Шкловський на прикладі роману «Життя та думки Трістрама Шенді, джентльмена» Л. Стерна продемонстрував функції прийому нанизування, мотивуванням якого слугує подорож, що підкреслює домінування конструювання та фабуляції над історичним матеріалом. По-четверте, в аналізі зарубіжної паундіани не згадується багатомна біографія «Езра Паунд. Портрет людини та творчості» Д. Муді [3].

Висловлені побажання ніяк не применшують наукову цінність монографії, у якій представлена генеза, специфіка й контекст «Пісень»

Е. Паунда – елітарного, вельми складного для осягнення твору, що в багатьох аспектах образотворення й архітектоніки резюмує модернізм як естетичний засіб відновлення традиції, художнє бачення, яке силою уяви воскрешає вершинні досягнення культури людства, створює модерний епічний наратив у поступічній еру. Питомим складником поступічної художньої картини світу є жанровий експеримент із ліричними й епічними формами, який символізує пошук нових способів висловити субстанціональну єдність індивідуума із соціумом, божественну комедію людської душі.

Список використаної літератури:

1. Вибраний Езра Паунд : у 2 т. / упор. М. Стеха та М. Полюга ; передм. М. Стеха. – К. : Пенмен ; Укр. пропілеї, 2017. – Т. 1. – 374 с.; Т. 2. – 502 с.
2. Клен Ю. Вибране / Ю. Клен ; упор., авт. передм. та приміт. Ю. Ковалів. – К. : Дніпро, 1991. – 461 с.
3. Moody David A. Ezra Pound, Poet : A Portrait of the Man and His Work / A. David Moody // The Young Genius, 1885–1920. – Oxford : Oxford University Press, 2009. – Vol. 1. – 507 p. ; The Epic Years, 1921–1939. – 2014. – V. 2. – 421 p. ; The Tragic Years, 1939–1972. – 2015. – V. 3. – 640 p.
4. Ruthven K.K. A Guide to Ezra Pound's Personae, 1926 / K.K. Ruthven. – Berkeley : University of California Press, 1969. – 281 p.